

ТАҚРИЗИ

ба диссертатсияи Ҳайдарова Мавзуна Маҳмудҷоновна дар мавзӯи
“Хусусиятҳои педагогии ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯён
дар раванди таҷрибаомӯзии таълимӣ, барои дарёфти дараҷаи илмин
номзади илмҳои педагогӣ аз рӯйи ихтисоси 13.00.01 – педагогикаи
умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот (илмҳои педагогӣ)

Дар илми педагогика, дар ҳамаи сохторҳои ҷамъиятӣ муаммои тарбия
ҳама вақт дар мадди аввал меистад, хусусан дар ҷомеаи муосир таълиму
тарбияи ҳаматарафаи насли наврас муаммои аҳли ҷомеа гардидааст. Рисолаи
номзади Ҳайдарова Мавзуна Маҳмудҷоновна ба яке аз масъалаҳои тарбияи
насли наврас, яъне тарбияи ватандӯстӣ бахшида шудааст, ки он яке аз талаботи
асосии Концепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб
меравад.

Муҳтавои тарбияи ватанпарастӣ ҳамчун унсуре таркибии тарбияи
миллӣ дар Концепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос
ёфта, аҳамияти таълиқи он дар ташаккули тафаккури ватанпарастии
шаҳрвандон, садоқат ба Ватан, ифтихори миллӣ, эҳтиром ба муқаддасот, рамз
ва ёдгориҳои табииву таърихии кишвар, тайёр будан барои адои қарзи
шаҳрвандӣ, ҳифзи табиати диёр, марзу буми кишвар ва уҳдадорихои
конститутсиониро инъикос менамояд. Дар Концепсияи мазкур таъкид
меравад, ки ҷамъият ҳамон вақт кодир аст вазифаҳои фарохи миллиро ҳаллу
қасл намояд, агар системаи умумии арзишҳои ба эҳтироми гузаштагон,
маданияту фарҳанг, саҳифаҳои таърих, табиати кишвар ва неъматҳои он
нигаронидашуда бартарӣ дошта бошад.

Мақсади таҳқиқот: асосноккунии шартҳои педагогии ташаккули
арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёни донишгоҳ дар раванди таҷрибаомӯзии
таълимӣ.

Объекти таҳқиқот: фаъолияти таълимии раванди таҷрибаомӯзии
саҳроӣ ва комплексӣ дар МДТ “ДДХ ба номи академик Бобочон Ғафуров”.

Предмети таҳқиқот: хусусиятҳои педагогии таҷрибаомӯзии саҳроӣ ва
комплексӣ ҳамчун воситаи ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёни
донишгоҳ.

Фарзияи таҳқиқот аз он иборат аст, ки ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёни донишгоҳ дар раванди таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ самаранок мегардад, агар:

- иқтидори педагогии таҷрибаомӯзиҳои саҳроӣ ва комплексӣ дар якҷоягӣ бо захираҳо ва имкониятҳо амалӣ карда шавад;

- алоқаи байни системаи эҷодӣ-арзишии ташкили таълим ва таҷрибаомӯзиҳои саҳроӣ ва комплексӣ ташкил карда шавад;

- арзишҳои ватандӯстӣ дар ҷавонон давра ба давра (сарфарозёбӣ, таҷдид, лоиҳабандӣ) ба роҳ монда шавад ва бо амалишавии механизми ягона (чустуҷӯ, баҳодихӣ, интиҳоб) арзёбӣ гардад.

Вазифаҳои таҳқиқот: Мутобиқ ба мақсад, предмети таҳқиқот ва фарзияи гузошташуда вазифаҳои зерин муайян карда шуданд:

1. Амиқу дақиқ муайян кардани муҳтавои мафҳуми “арзишҳои ватандӯстии донишҷӯён”.

2. Муайян кардани иқтидори педагогии таҷрибаомӯзиҳои саҳроӣ ва комплексӣ дар ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёни донишгоҳ.

3. Асосноккунӣ ва озмоиши амсилаи сохторӣ – вазифавии ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёни донишгоҳ тавассути таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ.

4. Коркарди таъминоти илмӣ - методии ҳалли муаммои гузошташуда.

Навгонҳои илмӣ натиҷаи таҳқиқот:

- ду ҷанбаи арзишҳои ватандӯстӣ: майлу рағбат ба раванд – ҳамчун ҷараёни ташаккули муносибати боэътимод нисбат ба табиат, муҳити зист, халқу миллат, анъанаҳои миллӣ, таъриху фарҳанг, ғояҳои миллӣ, гузашта, имрӯз ва фардои кишвар, ки дар натиҷа ба дигаргунсозии муносибат ба ин арзишҳо оварда мерасонад; майлу рағбат ҳамчун натиҷа – ин доро будан ба донишҳои фарох оид ба Ватан, ки як қатор хусусиятҳо, аз ҷумла зодгоҳ, маҳалли зист, анъанаҳо, таърих, фарҳанг, табиати маҳал, мавқеи географӣ, муқаддасот, хислатҳои миллӣ, халқ, оила, давлат, ватандӯстӣ, қарз, шараф, ки симои зебопарастӣ ва ҳомии Ватанро таҷассум менамояд ва пеш аз ҳама образи Ватан муҳимтарин арзёбӣ карда мешавад;

- дурнамо доштани истифодаи имкониятҳои педагогии таҷрибаомӯзиҳои таълимии саҳроӣ ва комплексӣ, дорои захираҳои муҳим ва имкониятҳои мувофиқ барои ташаккули майл ба Ватан ҳамчун арзиш дар донишҷӯён: аксиологӣ (талабот ба алоқамандии арзишҳои фарҳангӣ - таърихӣ); маърифатӣ (андӯхтани донишҳо оид ба Ватан тариқи таърих ба сарчашмаҳо); иҷтимоикунӣ (иҷтимоикунӣ шахсият тавассути объектҳои табиӣ таърихӣ ва иқтисодиву иҷтимоӣ, ки таҳаввули табиат, ҳодисаҳои табиӣ, таҷрибаи фарҳангӣ – таърихро инъикос намуда, барои раҳёфти дурусти донишҷӯён дар замони муосир имконият медиҳад); иттилоотӣ – мундариҷавӣ (интихоби мухталифи шаклҳои таҷрибаомӯзиҳои таълимии саҳроӣ ва комплексӣ); эҷодӣ – арзишӣ (муносибати эҷодкорона дар ташкили таҷрибаомӯзиҳои таълимии саҳроӣ ва комплексӣ); ташкилӣ – вазифавӣ (муҷахҳазоти фазогӣ – предметӣ ва иттилоотӣ – техникӣ раванди таълим дар таҷрибаомӯзиҳои таълимии саҳроӣ ва комплексӣ) исбот карда шудааст;

- алоқамандии шартҳои педагогии ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ муайян карда шуданд (амалишавии иқтисодии педагогии таҷрибаомӯзиҳои саҳроӣ ва комплексӣ дар якҷоягӣ бо захираҳо ва имкониятҳо; таъмини алоқаи байни системаи эҷодӣ – арзишии ташкили таълим ва таҷрибаомӯзиҳои саҳроиву комплексӣ; давра ба давра (сарфарозёбӣ, таҷдид, лоиҳабандӣ) бо механизми ягона (ҷустуҷӯ, баҳодихӣ, интиҳоб) ба роҳ мондани раванди ташаккули майл ба арзишҳои ватандӯстӣ дар ҷавонӣ);

- хусусиятҳои тафсирии замони муосир арзишҳои бунёдии ватандӯстӣ, аз ҷумла, арзишҳои моддиву маънавӣ, ҳуқуқӣ, шахрвандӣ ва ватандӯстӣ, ки шахсияти донишҷӯро инъикос мекунанд, муайян карда шудаанд;

- маводи зарурӣ барои ташкили машғулиятҳо, ҷорабиниҳо ва курсҳои махсус барои таҷрибаомӯзии таълимӣ пурра таҳия гардида, роҳҳои мушаххаси муқаррарот оид ба ташаккули арзишҳои ватандӯстӣ муайян карда шудаанд.

- шартҳои педагогӣ, ки ба ташаккул ва таҳаввули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯён мусоидат менамоянд, тарҳрезӣ шудаанд;

- амсилаи сохторӣ–вазифавии ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ дар алоқамандӣ бо ҷузъҳои сохтории он (мақсад, мундариҷа, раванд, натиҷа) коркард шудааст, ки барои пешгӯии амалишавии натиҷабахши мақсади гузошташуда дар асоси истифодабарии иқтидори педагогии таҷрибаомӯзиҳои саҳроӣ ва комплексӣ имконият медиҳад;

- маҷмӯаи илмӣ–методии таъмини ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёни донишгоҳ дар раванди таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ, ки дорои барномаи ҳамгиро: заиф, ғаёл, ҳамғаёл ва таҷрибаомӯзиҳои саҳроӣ ва комплексӣ; маводҳои таҳқиқӣ ва дидактикӣ оид ба муаммои таҳқиқшаванда асоснок карда шуданд;

- бори аввал тавассути таҷрибаомӯзии таълимӣ масъалаи ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ гардидааст;

- ҳалли маҷмӯии масоили педагогӣ дар хошияи муаммои хусусиятҳои педагогии ташаккули арзишҳои ватандӯстӣ дар доираи таълими фанҳои табиатшиносӣ амалӣ карда шудааст;

- назарияи шартҳои педагогии ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёни донишгоҳ дар раванди таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ татбиқ шуда, натиҷа ва хулосаҳои он дастабандӣ ва барои баланд бардоштани сифати мавзӯии кор дар самти мазкур тавсияҳо пешниҳод гардидаанд.

Ба химоя нуктаҳои асосии зерин пешниҳод мегарданд:

1. Майли донишҷӯён ба арзишҳои ватандӯстӣ дар ду ҷанбаъ: ҳамчун раванд ва ҳамчун натиҷа (дар асоси назарияи А. В. Кирьякова [91]) арзёбӣ мегардад. Майлу рағбат ҳамчун раванд - ин ташаккули муносибати устувор нисбат ба арзишҳои таъриху фарҳанг, анъанаву ғояҳои миллӣ, халқ, гузашта, имрӯз ва фардои кишвар, табиат, боигарии табиӣ, ки натиҷаи гузариш аз муносибат ба майлу рағбат мебошад.

Майлу рағбат ҳамчун натиҷа - ин озодона соҳиб будан ба доираи фароҳии донишҳо дар бораи Ватан, ки як қатор майлҳоро (маҳалли зист, зодгоҳ, анъана, расму оин, таърих, фарҳанг, хусусиятҳои табиӣ, мавқеи географӣ,

хусусиятҳои миллӣ, халқ, давлат, ватандӯстӣ, қарз, шараф) муттаҳид менамояд.

2. Иқтидори педагогии таҷрибаомӯзиҳои таълимии саҳроӣ ва комплексӣ захира ва имкониятҳои назаррасро доро мебошад, ки дар донишҷӯён майли арзишҳои шаҳрвандӣ, махсусан ғояи Ватан ва ватандӯстӣ ҳамчун арзишро ташаккул медиҳад. Аз ҷумла, аксиологӣ (талабот ба алоқамандии арзишҳои фарҳангӣ - таърихӣ); маърифатӣ (андӯхтани донишҳо оид ба Ватан ва табиати он тариқи таърих ба сарчашмаҳо); иҷтимоикунонӣ (иҷтимоикунонии шахсият тавассути объектҳои табиӣ таърихӣ, ки таҷрибаи фарҳангӣ - таърихро инъикос намуда, барои раҳёфти дурусти донишҷӯён дар замони муосир имконият медиҳад); иттилоотӣ – мундариҷавӣ (интихоби мухталифи шаклҳои таҷрибаомӯзиҳои таълимии саҳроӣ ва комплексӣ); эҷодӣ -арзишӣ (муносибати эҷодкорона дар ташкили таҷрибаомӯзиҳои таълимии саҳроӣ ва комплексӣ); ташкилӣ - вазифавӣ (мучахҳазоти фазогӣ - предметӣ ва иттилоотӣ - техникаи раванди таълим дар таҷрибаомӯзиҳои таълимии саҳроӣ ва комплексӣ).

3. Амсилаи сохторӣ - вазифавии ташаккули майли донишҷӯён ба Ватан ҳамчун арзиш тавассути таҷрибаомӯзиҳои саҳроӣ ва комплексӣ дар асоси муносибат ва принсипҳо (аксиологӣ, инфиродӣ, рефлексивӣ, лоиҳавӣ, ҷаҳолнокии эҷодӣ), ки дар таркиби худ ҷузъҳои нисбатан мустақил, чун мақсад, мундариҷа ва равандро инъикос намуда, асоси ташкилӣ – технологияи татбиқи мувофиқати педагогии хориқии таҳқиқшавандаро инъикос менамоянд. 4. Шартҳои педагогии дар рафти омӯзиши назариявӣ ва корҳои озмоишӣ (татбиқи имкониятҳои педагогии таҷрибаомӯзиҳои саҳроӣ ва комплексӣ; ташкили системаи эҷодӣ - арзишии алоқамандии муассисаи таълимӣ, таҷрибаомӯзиҳои саҳроӣ ва комплексӣ, арзишҳои ватандӯстӣ) асоснок карда шуданд.

Аҳамияти назариявӣ натиҷаҳои таҳқиқот:

- натиҷаи корҳои озмоишӣ дар васеъ гардидани донишҳои назариявӣ оид ба раванди ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёни донишгоҳ дар раванди таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ, ки дар ҷамъи алоқаҳои дохилӣ ва берунӣ нишондиҳандаҳои меъёрии ҷузъҳои он: маърифатӣ (дарки мафҳуми Ватан,

донистани география, таърих, анъанаҳо, муқаддасот); хиссиёти (дарачаи шинохти худ ҳамчун шаҳрванд ва шахси табиатдӯсту ватанпарвар; арзёбии фаъолият ва рафтори худ нисбат ба онҳо; ангезиши эҳсосоти вобаста ба мафҳуми Ватан); фаъолнокӣ дар амал (саҳм дар фаъолияти иҷтимоӣ ва экологӣ; зоҳир намудани мустақилият, ташаббускорӣ нисбат ба эҳтироми Ватан ва табиати нотақрори он) инъикос мегардад, саҳми назаррас дорад;

- таснифоти таҷрибаомӯзиҳои саҳроӣ ва комплексӣ (маҳаллӣ ва комплексии дур; табиӣ ва иқтисодӣ) дар асоси хусусияти омӯзиш коркард шудааст;

- ҷой доштани мушкилоти ташкилӣ - таълимӣ: мавсимӣ будани таҷрибаомӯзиҳои таълимии саҳроӣ ва комплексӣ дар раванди таълим; арзёбии нокифояи иқтидори педагогии таҷрибаомӯзиҳои таълимии саҳроӣ ва комплексӣ аз ҷониби муассисаи таълимӣ; шахсӣ: заиф ва нокифоя зоҳир намудани тавачҷуҳ ба Ватан, муносибат нисбат ба табиати кишвар; самаранок истифода карда натавонистани имкониятҳои таҷрибаомӯзиҳои таълимии саҳроӣ ва комплексӣ дар самти донишандӯзӣ оид ба Ватан ва табиати он; паст будани қобилиятҳои таҳлил ва мурағаб сохтани занҷири дурударози мантиқӣ муайян карда шудааст.

Аҳамияти амалии натиҷаҳои таҳқиқот дар он зоҳир мешавад, ки маълумотҳои ба даст овардашударо самти таълим, шӯъбаи таҷрибаомӯзӣ, кафедраҳои дахлдор дар мурағаб сохтани барнома ва технологияи ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёни донишгоҳ дар раванди таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ дар сурати:

- коркарди дастури меъёрӣ - ташхисии мушоҳида ва назорати динамикаи ташаккули майли донишҷӯён ба Ватан ҳамчун арзиш;

- муайян намудани дурнамои истифодаи амалии модели сохторӣ - вазифавии ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёни донишгоҳ дар раванди таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ, ки тавачҷуҳи омӯзгорони табиатшинос, географ, кишваршинос, муарриху бостоншинос, биолог, санъати тасвирӣ ва дигарон нисбатан зиёд аст;

- мураттаб сохтани тавсияҳои амалӣ ва апробатсияи шаклҳои беҳтарин ва самараноки ташкили таҷрибаомӯзиҳои таълимии саҳроӣ ва комплексӣ дар семинарҳои таълимӣ – методӣ, семинарҳои назариявии кафедраҳои донишгоҳӣ (экскурсия, экспедитсия, табиати виртуалӣ, дарси саҳроӣ, викторина, моделиронии географӣ);

- коркарди пешниҳодот ҷиҳати тақмили минбаъдаи таъмини илмӣ - методии раванди таҳқиқоти ба амал татбиқнамуда, ки дар амалияи муассисаҳои таълимии таҳассусӣ, ҳангоми навиштани таҳқиқотҳои диссертационӣ аз ҷониби бакалаврон, магистрон ва унвонҷӯён мавриди истифода қарор гирифта метавонад.

Этимоднокии натиҷаҳои таҳқиқотро мавқеи методологиву назариявӣ, таҳлили муқаррароти фалсафӣ, педагогиву психологӣ, таҳқиқотҳои мунтазам гузаронидашуда, истифодаи методҳои назариявӣ таҷрибавӣ, муқоисаи натиҷаи бадастомада бо натиҷаи таҳқиқотҳои дигари ба мавзӯназдик, асосноккунии сифатӣ ва миқдории маълумотҳои таҷрибавӣ, коркарди омори маълумотҳои таҷрибавӣ таъмин менамоянд.

Саҳми шахсии муаллиф дар асосноккунии назариявӣ ва амалии ғояҳои асосии муаммон таҳқиқшаванда, амик гардонидани мундариҷаи мафҳуми “арзишҳои ватандӯстӣ”; муайян кардани иқтидори педагогии таҷрибаомӯзиҳои таълимии саҳроӣ ва комплексӣ; асосноккунии ва апробатсияи модели сохторӣ – вазифавии ташаккули арзишҳои ватандӯстӣ дар донишҷӯён тавассути таҷрибаомӯзиҳои таълимии саҳроӣ ва комплексӣ ва муайян кардани шартҳои педагогии татбиқи самараноки он; коркарди дастури таъминоти илмӣ-методӣ ва меъёрӣ-ташхисии қори таҳқиқотӣ зохир мешавад.

Тасвиб ва амалсозии натиҷаҳои таҳқиқот. Муқаррароти асосии назариявӣ, ҳулосаву натиҷаҳои таҳқиқоти гузаронидашуда аз ҷониби муаллиф дар конференсияҳои илмӣ-амалии байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ, вилоятӣ, умумидонишгоҳӣ ва семинарҳои илмӣ-назариявӣ оид ба масъалаҳои мундариҷаи низоми таҳсилоти муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ мавриди муҳокима қарор дода шудаанд.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия.

Натиҷаи таҳқиқоти диссертатсионӣ дар 25 мақолаҳои илмӣ, аз ҷумла 5 мақола дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҚОА-и Вазорати маориф ва илми ФР ба таърифи расидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми кори диссертатсионӣ. Диссертатсия аз пешгуфтор, 3 боб, 9 фасл, хулоса, рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат аз 225 номгӯй иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсияро 175 саҳифаи матни пурраи компютерӣ ташкил медиҳад. Инчунин дар диссертатсия 17 ҷадвал 4 диаграмма, 3 гистограмма ва 5 расм ҷой дода шудааст.

Диссертатсияи Ҳайдарова М.М. нишон медиҳад, ки муаллифи як боб ва параграфҳои кори илмӣ худро дар асоси маводи илмӣ дастрас ва хулосаҳои асоснок навишта, ҷамъбаст намудааст. Тезисҳои нуктаи назари донишмандони соҳа ва маводи илмӣ-таҳқиқотӣ дар сатҳи кофӣ мавриди баррасӣ, коркард, таҳлил ва муқоиса қарор гирифтаанд. Иқтибосҳои таҳқиқотҳои илмӣ мутахассисони соҳа асоснок, бомаврид ва дуруст оварда шуда, дар як таҳлили андешаю назарияҳо хулосаҳои муаллиф ба назар мерасанд.

Дар хотимаи диссертатсияҳо хулосаҳо, тавсияҳо ва рӯйхати адабиёти истифодашуда дуруст ба тасвир расидаанд.

Мазмуну муҳтавои диссертатсия бо автореферати он ва ихтисоси 13.00.01 - педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот (илмҳои педагогӣ) мувофиқат мекунад.

Бо вучуди муваффақиятҳо дар диссертатсияи Ҳайдарова М.М. баъзе аз камбудихо ва нуқтаҳои баҳсталаб ба назар мерасанд., аз ҷумла

1. Ба ҳамагон маълум аст, ки санаи 16 декабри соли 2022 № 322 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон қабул карда шудааст, аммо муаллиф дар кори илмӣ дар бораи ин Қонун зикр карда нашудааст. Хуб мешуд, ки дар диссертатсияи ин нуқтаҳои асосии қонуни мазкур нишон дода шавад.

2. Дар матни диссертатсияҳо хатогихои имлоӣ ва техникӣ роҳ ефтаанд ва баъзе истилоҳот ба мафҳумҳои мувофиқи забони тоҷикӣ тарҷума нашудаанд, масалан “релеф”.

Ин камбудиҳо кимати илмии рисоларо паст намекунад. Аҳамияти амалии кор низ дар ҳамин зоҳир мегардад. Фишурдаи рисола ва мақолаҳои, ки унвонҷӯ нашр кардааст, ба муҳтавои рисола мувофиқ мебошанд.

Рисолаи номзиди Ҳайдарова Мавзуна Маҳмудҷонова дар мавзӯи “Хусусиятҳои педагогии ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзии таълимӣ» кори анҷомёфта буда, ба талаботи, ки ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ буда ва муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмии номзиди илмҳои педагогӣ, аз рӯйи ихтисоси 13.00.01.–педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот (илмҳои педагогӣ) мебошад.

Дотсенти кафедраи педагогикаи
иҷтимоӣ ва касбии факултети
таҳсилоти ибтидоӣ ва педагогикаи
махсуси МДТ “ДДХ ба номи академик
Б.Ғафуров”,

С.Х.Элмуродова

Имзон С.Х. Элмуродоваро
тасдиқ мекунам:
Сардори РК ва КМ МДТ “ДДХ ба номи
академик Б.Ғафуров”

Э.М. Наврӯзов